

KOVÁCS MARIAN

Egy elfelejtett házasságkötési szándék a spanyol Bourbonok és a Romanovok között a 18. század elején

Bevezetés

A dinasztiai közötti házassági kapcsolatok és az azokat megelőző, nemegyszer többirányú tárgyalások, majd szerződések jelentősége közismert a történelem elemzői és általában a publikum számára is. Egy-egy házasság kifejezheti az adott felek sokoldalú (külpolitikai, gazdasági, vallási, stb.) érdekeit, az azokhoz szorosan kötődő kulturális, civilizációs hagyományokat, közös örökségeket. Mindezek a tényezők természetesen egy adott helyzetben nem egyenlő súllyal szerepelnek. A nem realizált házassági tervezeteknek szintén meg lehet a maguk logikája, hiszen az elképzelések mögött érdekek, talán az adott történelmi pillanatban kevésbé megalapozott vágyak vagy olyan érdekek munkáltak, amelyek nem tudtak érvényre jutni.

A spanyol–orosz diplomáciai kapcsolatok 18. századi történetét kutatva az utóbbi, a meg nem valósult házasságok csoportjába tartozó, szokatlan dinasztikus házassági terv vonta magára figyelmünket. A terv szerint — a spanyol diplomata szavait idézve: „Azt is feladatomból jelölte ki a Király, hogy a mi Károly infánsunk és Natália Nagyhercegnő, II. Péter testvére közötti házassági ajánlattal kedveskedjek az Orosz Udvarnak”.¹ Érdekes módon ez az epizód mindaddig elkerülte a spanyol kutatók figyelmét vagy érdeklődését; a spanyol nyelvű szakirodalomban nem találjuk nyomát e házassági tervnek. A nagy összefoglaló munkákban² érthető módon mellőzhették ezt a részletet, de nem említik aényt a 18. századbeli spanyol–orosz diplomáciai kapcsolatokat elemző³ és III. Károly életrajzával, politikájával foglalkozó szakmunkák sem.⁴ Sőt az említett tervezetre utaló Duque de Liria, oroszországi spanyol követ naplóját megjelentető kutatók bevezetőiben és a naplót valamilyen szempontból feldolgozó tanulmányokban sem találhatjuk nyomát a spanyol udvar meglepő házassági elképzelésének.⁵ Ennek a mellőzésnek az okát részben indokolhatja az, hogy a spanyol historiográfiának e korszakot tanulmányozó szakértői figyelmüket egy másik, a fentebb említettével párhuzamosan futó házassági tervezetre koncentrálták, mely lényegesen nagyobb súllyal szerepelt a spanyol diplomáciai tervezetekben. A madridi udvar 1726–1727 fordulóján tetten érhető kétirányú házassági hajlandóságának megértéséhez azonban előzményeivel együtt röviden vázolnunk kell a spanyol Bourbonok korabeli külpolitikájának fő célkitűzéseit, valamint Spanyolországnak a korabeli nemzetközi kapcsolatok rendszerében elfoglalt helyzetét.

Spanyolország külpolitikai törekvései az utrechti béke után

A spanyol örökösödési háborút (1700–1713) lezáró utrechti békerendszer következményei közül témánk szempontjából kettőt szeretnénk kiemelni.

Az egyik a Franciaországot és Spanyolországot V. (Bourbon) Fülöp uralkodói jogára alatt egyesíteni kívánó szándék tilalma, a másik a Spanyolországot Gibraltár mellett talán legérzékenyebben érintő területi veszteség, mely a spanyol itáliai birtokok Ausztriának történő átengedését jelentette. XIV. Lajos unokája, ha bele is törődött az egyesítési tilalomba, egészen 1731-ig, a francia trónöröklést biztosítani látszó eseményig, a dauphin megszületéséig voltaképpen nem mondott le a francia trón megszerzéséről. A spanyol korona itáliai területvesztése pedig 1715-től revanspolitikára ösztönözte a királyi párt. Az utrechti békével szembeni rezisztens magatartást, melyet majd csak 1725-ben az Ausztriával kötött szerződéssel lehet lezártnak tekinteni, jelentős mértékben erősítette V. Fülöp második feleségének, a páрмаi Farnese Erzsébetnek a személyisége. A királyné igyekezett mindent megtenni annak érdekében, hogy gyermekei számára – a kor örökösödési elveitől nem idegen módon – uralkodói pozíciót biztosítson saját hercegi származásából adódó jogaira hivatkozva elsősorban Itáliában. Mindenekelőtt az ő elképzelései határozták meg 1726-ig a spanyol külpolitikát, ezért abban a dinasztikus érdekek kaptak hangsúlyos szerepet. Ezek pedig az itáliai status quo megváltoztatását igényelték. Spanyolország 1720-ig folytatott sikertelen harcai az utrechti béke módosítása céljából (a szardíniai expedíció 1717-ben, a szicíliai expedíció 1718-ban), valamint az a friss tapasztalat, hogy politikai ellenfelei képesek arra kényszeríteni az országot, hogy elfogadja a Spanyolországot érintő ügyekben Spanyolország közreműködése nélkül kötött egymás közti megállapodásaikat⁶, arra indították a hispán állam vezetőit, hogy külpolitikai elszigeteltségükön az utrechti béke szerződő feleihez való közeledéssel enyhítsenek.

A Károly infánsra vonatkozó házasságkötési tervezetek

A francia frigy (1722–25)

A nehezen induló és elhúzódó cambrai kongresszus (1720–1725) háttértárgyalásainak egyikéként, mely kongresszus a spanyol–osztrák érdekellentétek megoldására volt hivatva Anglia és Franciaország közvetítésével, Spanyolország Franciaországgal folytatott kétoldalú tárgyalásokat. A felek azzal a céllal ültek tárgyalóasztalhoz, hogy a kongresszuson már a háttértárgyalások előzetes megegyezéseinek megfelelően támogassák egymás igényeit. Kompromisszumok révén végül 1721 júniusában az az év márciusában aláírt spanyol–francia szövetségi szerződés spanyol–francia–angol szerződéssé bővült. A spanyol királyi pár kezdeményezésére a két Bourbon-ág közötti szerződést dinasztikus házassággal is meg akarták erősíteni. Így született meg egy kettős házassági tervezet, mely szerint a spanyol trónörökös, az V. Fülöp első házasságából származó Lajos, Asztúria hercege házasságra lép Fülöp, orléans-i herceg leányával, Montpensier hercegnővel, XV. Lajos pedig nőül veszi Farnese Erzsébet leányát, Mária Viktória infánsnőt. A madridi udvar, hogy személyesebben még érdekeltébbé tegye a francia régenst osztrákellenes itáliai terveiben (Károly infáns páрмаi és toscanai örökségét illetően), feleségül kérte az akkor még hatéves Károly infáns, a későbbi III. Károly néven ismert spanyol uralkodó számára az orléans-i herceg ötödik leányát, Beaujolais hercegnőt (1722. június).

Az első frigy megkötésére 1722-ben valóban sor került, míg a második

és harmadik tervezett házasság sohasem valósult meg. Ennek oka az utóbbi esetben az volt, hogy az orléans-i herceg halála (1723. december 2.) után trónralépő⁷ gyenge egészségű XV. Lajosnak sürgősen szüksége volt utódra, akit nemigen remélhetett egy kilencéves infánsnőtől. Helyette a lengyel Leszczyński Szaniszló leánya, Mária felé fordult a francia udvar figyelme. A párizsi udvar trónutódlási gondjai motiválták tehát azt a döntést, mely szerint 1725. március 9-én Mária Viktória nem kielégítő viselkedésére hivatkozva értesítették madridi rokonaikat az eljegyzés felbontásáról. A vérig sértett spanyol királyi pár válaszul semmisnek tekintette a házassági tervek Károly infánsra vonatkozó pontját, sőt az I. Lajos halálával (1724. augusztus 11.) közben özvegyé váló másik orléans-i leányt is távozásra szólították fel Spanyolországból. A diplomáciai viharokat is kavaró lépéseket 1725. május 17-én követte a hercegnők határmenti „visszacserélése”.

Az osztrák frigy (1725–29)

Franciaországnak ez a drasztikus lépése Spanyolországot véglegesen abba a külpolitikai irányba vitte, melyet a spanyol történetírás elismert művelője, a francia Didier Ozanan a század egyik legrendkívülbb politikai változásának nevezett⁸. A kor politikai hírei között bombaként robbanó eseménynek, a spanyol örökösödési háború közvetlen előzményei és kirobbanása óta egymással szembenálló V. Fülöp spanyol király és VI. Károly német–római császár közeledésének konkrét politikai okai voltak. Mindkét uralkodó tartott attól, hogy a másik féllel szemben támasztott igényeit végül a közvetítő hatalmak feltételeinek kell alávetnie. A spanyol udvar, mely a pápán keresztül értesült az osztrák fél félelméről, 1724. november 24-én titkos megbízatással Bécsbe küldte a spanyol ősökkel rendelkező holland exdiplomatát, báró Ripperdát, aki Spanyolországban telepedett le, és jónéhány befolyásos spanyol politikusnak (Alberoni, Grimaldo, D' Aubenton atya) a bizalmát élvezte. Missziójának feladata négy pontban foglalható össze:

1. kettős házasságot javasolni a két legidősebb spanyol infáns, Károly és Fülöp, valamint a császár két legidősebb leánya, Mária Terézia és Mária Anna között;

2. az itáliai kérdésben kompromisszumra jutni úgy, hogy miközben az egyik újdonsült pár a Habsburgok német fejedelemségeiben uralkodna, a másik hercegi pár Flandriát, az akkor Habsburg, Medici és Pármai család kezén lévő itáliai birtokokat kapná meg hozományul;

3. Spanyolország kereskedelmi előnyökhöz juttatná az Indiákon a nemrég alapított Ostendei Társaságot (1722), cserében a császár segítségével visszazerezné Gibraltárt, Menorcát és Szardíniát;

4. a két hatalom védelem és támadás esetére egyaránt szövetséget írna alá, melyet Franciaország kivételével bármely országgal szemben érvényesítenének.

A feladatok között nem véletlenül szerepelt az első helyen a házassági szerződés javaslata. Farnese Erzsébet számára kétségtelenül ez volt a legfontosabb. Ezzel magyarázható, hogy a végül is 1725. április–novemberben aláírt, négy szerződést tartalmazó bécsi békében V. Fülöp valójában az 1718-ban és a Cambraiban oly nagyon védett álláspontjából minden tekintetben engedett

(nem csupán elismerte Parmát, Plasenciát és Toscanát mint birodalmi feudumokat, hanem lemondott arról az igényéről is, hogy Károly azonnal Itáliába induljon és csapatokat küldjön vele, hajlandó volt elismerni a Pragmatica Sanctiot és spanyol felségterületen kereskedelmi előnyökhöz juttatni az Ostendei Társaságot). Valóban ígéretes lehetett a spanyol és Habsburg birodalom egyesítése házassági kötelékkel, hiszen a történelem folyamán ez volt rá a harmadik kísérlet.

Ám a házassági elképzelésekben már kezdettől fogva adódtak nézeteltérések. Úgy tűnt, hogy a tárgyalások ezen a ponton elakadnak. VI. Károly húzódozása a spanyol frigytól rögtön érthetővé válik, ha számításba vesszük a császári család örökösödési gondjait. Minthogy Károly fia, a későn született Lipót még születésének évében, 1716-ban meghalt, az 1717-ben született leánygyermek, Mária Terézia számított örökösnek. Az 1712–25 között a Habsburg birodalmon belül elfogadtatott Pragmatica Sanctionnak az európai hatalmak általi érvényesíttetése 1720-tól Károly külpolitikájának legfontosabb törekvésévé vált. S minthogy újabb fiú nem született a császári házasságból, egyre fontosabbá vált, hogy Mária Terézia kihez megy feleségül.⁹ A bécsi tárgyalások idején így VI. Károly csak azt a bizonytalan ígéretet tette, hogy egy házasság megkötését a spanyol infánsok egyike és lányainak egyike között.¹⁰ Ripperdá ezen az „ígéreten” felbuzdulva írt alá három szerződést bécsi tárgyalópartnereivel, és hitegette a spanyol királyi párt a közeli házasság reményével. A kétértelmű helyzet, a bécsi szerződések eltérő értelmezése az 1725–30 között gyorsan változó nemzetközi szövetségi csoportosulások következtében egészen 1729. február 15-ig eltartott, amikor a császár véglegesen negatív válasz mellett döntött a tervezett spanyol–osztrák házasságra vonatkozóan. Habozó álláspontjának alakulását a kérdésben már 1728 decemberében lehetett érezni egy levélből, melyet V. Fülöpnek írt. A spanyolok számára kedvezőtlen döntéséről 1729 március közepén tájékoztatta a madridi udvart. Határozatát két év múlva megerősítette azzal, hogy az Angliával megkötött második bécsi szerződésben (1731. március 16.) többek között elfogadta azt a feltételt, hogy nagyobbik leányát sohasem adja Bourbon herceghez.

A spanyol uralkodói pár számára az 1725-ös bécsi szerződések legfontosabb pontjának visszavonása újabb politikai fordulat kezdetét eredményezte külpolitikai irányvonalukban. A politikai fordulat már 1727 elejétől érlelődött, amikor Spanyolország tudomására jutott, hogy Ausztria különtárgyalásokba bocsátkozott a Bécsi Szövetség ellen fellépő ún. Herrenhausi Szerződés (1726. szeptember 3.), később Hannoveri Liga vezető államaival, Angliával és Franciaországgal. Ezek a tárgyalások vezettek el a párizsi előzetes békéhez (1727. május 31.), ami Spanyolország számára azt jelentette, hogy fel kellett adnia háborús terveit, melyektől pedig Ausztria Spanyolországra való nagyobb mértékű ráutaltságát, elkötelezettségét és a házassági terv valóra válását várta. Egészen eddig Madridban csaknem biztosak voltak a hón óhajtott frigy létrejöttében, és ez alapvetően meghatározta magatartásukat a más államokkal folytatott tárgyalásaikban. Ettől kezdve titkos reményként élt tovább a házasság realizálódásába vetett hitük. Ez is szerepet játszott abban, hogy Spanyolország külpolitikai irányvonalában az „itáliai szenvedély” mellett, sőt helyett, egyre inkább összhangba kerültek az állam és a dinasztia érdekei.¹¹ Az, hogy

az osztrák szövetségtől már nemigen remélhették a házasságot, a spanyol–angol külpolitikai kapcsolatok tükrében azt jelentette, hogy Spanyolország átmenetileg feláldozta Gibraltárt, az Indiák kereskedelmét Anglia barátságának és segítségének megszerzése érdekében.¹² Azaz 1727 júniusától kezdve Spanyolország hajlandóságot kezdett mutatni a kompromisszumok irányába az Angliával és Franciaországgal folytatott diplomáciai megbeszéléseken. Az eredmény pedig az lett, hogy 1728. március 6-án a pardo-i egyezményben csatlakozott a párizsi előzetes békéhez, illetve készséget mutatott a megegyezés irányában az 1728. június 14-én elkezdődő soissons-i kongresszuson. Itt VI. Károly még ismételten ígéretet tett a házassági terv teljesítésére.¹³ Sem ez, sem pedig Königsberg, osztrák diplomata Madridban tett diplomáciai erőfeszítései nem tudták azonban megakadályozni a fentebb vázolt közeledési folyamat tetetözését jelentő sevillai szerződés létrejöttét. A szerződés, melyet Spanyolország, Franciaország és Anglia 1729. november 9-én írtak alá, a spanyol–osztrák szövetség felbomlását jelentette.

Ezeknek a külpolitikai viszonyoknak és diplomáciai tényeknek az ismerete feltétlenül szükséges ahhoz, hogy megkíséreljük megválaszolni a kérdést: Vajon mi indította a madridi udvart arra, hogy Natália nagyhercegnő személyében meglepő módon, a szokásos portugál, francia, itáliai, német, olykor angol, magyar¹⁴ házasságkötések köréből kilépve a földrajzi és civilizációs értelemben is távoli Moszkóviában keressen arát Károly infáns részére?

Az orosz frigye: házasságkötési szándék Károly infáns és Natália orosz nagyhercegnő között (1727–1728)

1. A spanyol–orosz közeledés külpolitikai indítékai

Spanyolország és Ausztria diplomáciai kapcsolatának fentebb vázolt folyamatán végigtekintve láthatjuk, hogy 1726–1727 fordulóján a két fél nyíltan meg nem fogalmazott egymástól való eltávolodása lassan ugyan, de kezdetét vette. A diplomáciailag elszigetelt, illetve a kapcsolataiban csak szűk körre korlátozott Spanyolország számára ugyanekkor nyílt lehetőség arra, hogy kitörjön ebből a helyzetből, mégpedig úgy, hogy Ausztria támogatását igénybe véve szokatlan és földrajzilag messzire nyúló kezdeményezéssel hozzákezdett a spanyol–orosz diplomáciai kapcsolatok kiépítéséhez.

A spanyol–orosz diplomáciai kapcsolatoknak nem voltak jelentős előzményei.¹⁵ A 16–17. században a török és a tatár népek ellen folytatott küzdelmek jelentettek számukra együttműködési alkalmakat. A 18. században a kapcsolatok, illetve azok kezdeményezése új lendületet kapott. Alberoni kardinálnak az volt a terve, hogy kihasználva VI. Károly lekötöttségét a törökkel szemben, katonai expedíciókkal próbál meg változtatni az itáliai status quo-n, közben pedig Oroszország és Svédország között békeközvetítő szerepet is vállal, hogy aztán e két északi hatalmat szövetségesül nyerje meg Spanyolország számára. A nagyszabású tervzetben számolt a magyarországi elégedetlenkedőkkel is, támogatta volna a száműzött Stuart dinasztia trónigénylőjét Anglia új uralkodócsaládjával, a Hannoveri dinasztiával szemben.¹⁶ Az alandi kongresszuson (1718) kezdetét vevő spanyol–orosz közeledésnek vett végét átmenetileg az 1719-es év eseménysorozata (a svéd király halála, Alberoni bukása) és Spanyolország kényszerű csatlakozása a Négyes Szövetség

által diktált feltételekhez (1720 februárja). Még az Alberonival folytatott tárgyalásoknak köszönhetően küldhetett I. Péter 1719-ben orosz nemesifjakat a nemrég alapított Cádizi Tengerészakadémiára.¹⁷ Külön figyelmet érdemelnek a spanyol–orosz kereskedelmi kapcsolatok kiépítésére irányuló szándékok az 1721–1725-ig tartó néhány évben¹⁸, pontosan akkor, amikor a politikai kapcsolatok átmenetileg megszakadtak. Ennek eredményeként könnyvelhető el az orosz konzulátus cádizi megalapítása 1723 novemberében és az 1725-től meginduló áruforgalom. A orosz–spanyol kereskedelem elindítása érdekében tett fáradozások már-már sikerrel kecsegtettek, amikor 1725 nyarán elhunyt annak legfőbb támogatója, I. Péter orosz cár.

Alberoni kardinális 1717–1718-ban tehát az orosz féllal folytatott tárgyalásokban a külpolitikai elszigeteltségből való kitérés perspektíváját látta Spanyolország számára, míg I. Péter elsősorban kereskedelmi hasznot remélt a kapcsolattól. Az 1726-ban újrainduló diplomáciai kapcsolatok mindenesetre a kezdeti lépések szerves folytatását jelentették.

Oroszországnak külpolitikájában¹⁹ a nystadti béke (1721) után szembeülnie kellett északon Svédország revanstörékvéseivel, délen a perzsa sahhal és a határmenti kalmuk, tatár népekkel együttműködő Török Porta fenyegető létevel. Az orosz cárok igénye a Kurlandia fölötti protektorátusra a lengyel uralkodók és a szejm egy részének ellenállásába ütközött. Az 1720-as évek közepétől pedig a kurlandi kérdéshez szorosan kötődve a lengyel trónöröklés problémája kezdte foglalkoztatni az orosz külpolitika irányítóit. A Holsteini herceg Schleswigre vonatkozó igényei leginkább még csak a cári családot érdekelték. Mindezeket a külpolitikai feladatokat a 18. század elejétől nyilvánvalóan európai nagyhatalommá váló Oroszországnak az újonnan létrejött európai politikai szövetségi rendszerbe szervesen beilleszkedve kellett megoldania, vagyis döntésre kényszerült a francia és az osztrák szövetségi rendszer között. A cári udvar 1717 és 1721 között folytatott franciabarát politikáját 1725-től osztrák orientáció váltotta föl, melyet jelzett az 1725 augusztusában megkötött orosz–osztrák szerződés. Ezt követte 1726. június 26-án I. Katalin cárnő csatlakozása a bécsi szövetséghez. Aktuálissá vált tehát a spanyol–orosz diplomáciai kapcsolatok közvetlen felvétele, annál is inkább, mivel biztosítani kellett, hogy egy esetleges spanyol–osztrák elhidegülés bekövetkeztekor a spanyol–orosz kapcsolatok folytatódjanak. Így került sor 1727. január 22-én Jacobo Fritz James Stuart-nak, Liria-Xérica hercegének kinevezésére oroszországi követté abból a célból, hogy a mindenkori orosz fővárosban a madridi udvar érdekeit állandó jelenlétével képviselje.

2. Duque de Liria diplomáciai feladatai a cári udvarban

Az 1727. március 10-én kitérővel Pétervárra induló²⁰ Liria herceg kinevezési dokumentumaiban, az Instrucciónban²¹ hiába keressük a Natália nagyhercegnővel tervezett házasságról szóló tárgyalásra vonatkozó megbízást. A végrehajtandó diplomáciai feladatok a következőkre szorítkoztak:

1. egy Spanyolország és Oroszország közötti szövetségi szerződés létrehozása;
2. Oroszország megnyerése és fegyveres támogatásának megszerzése Stuart Jakab angol trónigényét pártoló spanyol expedícióhoz;
3. szoros együttműködés a cári Külügyi Kamarával.

A házassági terv létét azonban egyértelműen bizonyítják Liria szavai, melyet Naplójában, a küldetését lezáró összegzésben jegyzett le: „Azt is feladatomul jelölte ki a Király, hogy a mi Károly infánsunk és Natália Nagyhercegnő, II. Péter testvére közötti házassági ajánlattal kedveskedjek az Orosz Udvarnak. Minthogy azonban közbejött a hercegnő betegsége, nemsokkal azután pedig halála, csekély teendőm akadt ebben az ügyben.”²²

A házasságkötés szándékáról egyébként a cári udvar is tudhatott valamit. Erre engednek következtetni azok a szóbeszéddek, amelyek alig két hónappal Liriának Pétervárra való érkezése után (1728. január) lábrakaptak a cári udvarban: „Itt az a szóbeszéd terjedt el, hogy Királyunk, Felső-Urunk engem ideküldött, az egyik legfontosabb indíték az volt, tárgyaljak egy Károly Infáns és Natália Nagyhercegnő közötti házasságkötésről. Maguk a miniszterek is hiszik ezt és várják, hogy ajánlatot tegyek nekik. Lehetségesnek tartom, hogy kezdeményezni fognak, ha továbbra is hallgatok.”²³ A házasságról folytatott tárgyalásra a felhatalmazást Liria tehát minden bizonnyal szóban kapta. Ezen nem is csodálkozhatunk, hiszen 1727 első hónapjaiban, Liria kinevezésének és elindulásának idején a spanyol uralkodói párban, ha bizonyos kételyekkel vegyülve is, de még élt a Habsburg nagyhercegnővel kötendő házasság reménye. Liria hallgatását, kivárára építő magatartását is ezzel magyarázhatjuk.

3. Natália nagyhercegnő, a menyasszonyjelölt

Liria a menyasszonyjelölről mind a hivatalos levelezést és feljegyzéseket tartalmazó Naplójában, mind pedig a családjának írt, publikálásra nem szánt *Relación de Moscovia* című munkájában²⁴ megemlékezett. A róla rajzolt portréban igyekezett politikai állásfoglalását és lehetőség szerint külsejét tekintve is kedvező képet adni. A *Relación*-ban így írt: „A cárnak volt egy vér szerinti testvére, Natália, aki 1714. július 23-án született, és akit Nagyhercegnő titulussal illettek. Nem lehet azt mondani, hogy szép volt, sőt himlőhelyes, tompa orrú, de jó alakú és csodálatra méltó ítélőképességgel, valamint értelmi képességgel rendelkezett. Középtermetű, inkább kövér, mint sovány, karcsú derekú, szép kezekkel és nyakkal. Erzsébet Hercegnő [a későbbi I. Erzsébet cárnő (1740–1761) – K. M.] hívei megrontották a cárral való kapcsolatát. Emiatt kellett nemegyszer megalázó helyzeteket elszenvednie, és emiatt nem rendelkezett a legkisebb hatalommal sem. Természete minden elismerést megérdemelt. Nagylelkűen bánt mindenkivel, adakozott a szegényeknek, jószándékú volt, lelkes pártfogója a külföldieknek, igen jól beszélt franciául és németül. Szívének nagy fájdalomával látta, bátyja hogyan rohan végzet felé, és szeretete volna őt ettől visszatartani. De nem volt elég bátorúsága ahhoz, hogy beszéljen vele erről, mert tudta, a cárt már meggyőzték arról, hogy ne vegye figyelembe szavait. Egyszóval a világ legkiválóbb hercegnőinek egyike volt, és Oroszország boldogságára vált volna, ha tovább él. A sok szomorúság, mit átélt, phtisicát okozott neki, melynek következtében 1728. december 3-án elhunyt. Halálát, akik ismerték, megsiratták, különösen az idegenek.”²⁵

A Naplóban pedig ezeket a gondolatokat találjuk: „Így halt meg Natália Alesewna hercegnő, II. Péter cár testvére, amikor néhány hónappal volt több 14 évesnél. Személye elképzelhetetlen erényektől volt ékes. Arcát nem mondhatjuk szépnek, de kit érdekel az arc szépsége, amikor a szív tökéletes?

Védelmeszte az idegeneket és tökéletesen beszélt franciául és németül. A jóra való emberek bálványként tisztelték őt, Oroszország gyöngyszemét. Egyszóval túlságosan tökéletes volt ahhoz, hogy az Úr olyan barbárok környezetébe vesse, mely barbárok nem tudják, mi az az igazi és tartós erény.”²⁶ A Napló végi portrégyűjteményben Liria tulajdonképpen megismétli előbbi szavait: „Natalia Nagyhercegnő, II. Péter testvére minden elképzelhető erénnyel felruházott Hercegnő volt. Nem szépsége hívta fel rá a figyelmet, sőt arca egyenesen csúnya volt, alakra ellenben csinos. Erényei azonban ellensúlyozták a szépség hiányát, kedves, nagylelkű, figyelmes, bájjal teli, derűs természetű teremtet ismertem meg benne, aki elnyerte mindazok rokonszenvét, akik megismerték őt. Tökéletesen beszélt franciául és németül, szeretett olvasni és védelmébe vette az idegeneket. Mindezen kiválóságai alapján örvendetes lett volna, hogy sokáig éljen, de az Úr nem akarta ezt megengedni, és hosszan tartó betegség után 1728. november 3-án, tizennégy és fél éves korában magával vitte. Halálát oroszok és külföldiek, felnőttek és gyerekek siratták.”²⁷

A mindkét műben adott jellemzésből fontosnak tartjuk kiemelni azokat a mondatokat, amelyek Natalia nagyhercegnőnek a külföldiek irányába mutatott kedvező magatartását fogalmazzák meg, hiszen a cári udvar akkori politikai megosztottságát tekintve ennek a viselkedésnek politikai jelentése volt. I. Péter halála után, a gyenge kezű cárok és az erős egyéniségű kegyencek uralma alatt (1725–1741)²⁸ a nagy bojárcládok egymás közti és családon belüli vetélkedése újra teret nyert, bénítva ezzel az államapparátus működését. Liria a cári udvarba érkezése után hamar észrevette az ott kialakult politikai csoportosulásokat. A megosztottság fő vonalát az idegenellenes orosz „párt” és az idegeneket támogató „párt” között húzta meg. Liria tudósításaiban az idegenekhez és az általuk közvetített idegen kultúrához való viszonyt általános értékmérőként használta. Ez alapján rajzolta meg a cári család tagjainak személyiségét, és ugyanezen elv mentén rendezte el Naplójában az összes ebben érintett személyt.²⁹ „Ahhoz, hogy az ebben az Udvarban uralkodó zűrzavaros állapotokat jobban megértsük, szükséges tudni, hogy két párt van. Az első, mely élén a Cár áll, valamennyi orosz magában foglalja, és elsődleges célja az, hogy minden külföldit eltávolítsanak innen. Ez a párt további kettőre bomlik, egyiket a Galitzin, másikat a Dolohorouky család tagjai alkotják, amint ezt a későbbiekben részletezem. A második pártot a Nagyhercegnő vezeti, és báró Ostermanból, gróf Lewenwoldeből, a Nagyhercegnő fő major-domusából, egyszóval az összes külföldiből áll. Céljuk az, hogy az oroszokkal szemben fenntartsák magukat, s ehhez veszik igénybe a Nagyhercegnő kegyét és védelmét, mely hercegnő felé egészen eddig a Cár a legkitüntetőbb figyelemmel fordult.”³⁰

Liria szerint a nagyhercegnő betegségének s végső soron halálának okát is a cári család politikai és érzelmi megosztottságában kell keresnünk. „A Hercegnő nem örvendett a legjobb egészségnek. Az orvosok azt hitték, hogy láza tüdőbajból származott, és ennek megfelelően kezelték, pedig betegségének igazi oka nem a tüdőbaj. Betegségének egyetlen orvoslója testvére, a Cár lehet. Hogy ennek okát megtudjuk, időben vissza kell mennünk. Amikor a Cár trónra került, oly nagy bizalommal volt testvére iránt, hogy azt tette, amit ő mondott neki, és egy percig sem nélkülözhetette jelenlétét. Tökéletes egyetértésben éltek, és a Nagyhercegnő fiatal korához mérten, hisz csupán egy évvel

idősebb a Cárnál, józan tanácsokat adott testvérének. A Cár azonban lassanként szerelmes lett nagynénjébe, Erzsébet Hercegnőbe, és a Cár kegyence, miként a többi udvaronc, akik nem kedvelték a Nagyhercegnőt Osterman báró és az összes külföldi iránt érzett szimpátiája miatt, azon igyekeztek, hogy Erzsébet Hercegnő befolyását növeljék. A Hercegnő pedig még látni sem bírta unokahugát, és ennek következtében fokozatosan eltávolította a Cárt tőle. Olyannyira sikerült ez neki, hogy hat hónap elteltével már nem is beszélt vele érdemleges dolgokról, és elveszítette benne bizalmát. A Nagyhercegnő, akinek a legjobb szíve van, amit életemben valaha is láttam, érezte lelkében testvére elhidegülését. Mindehhez még hozzájárult az a sok nyilvános tapintatlanság, amit a Cár vele szemben elkövetett, mindenki előtt kinyilvánítva, hogy nagynénjét becsüli többre. Nem tette be lábát ezek után soha a szobájába, és mindezt azzal tetézte be, hogy egyszerűen tudomást sem vett róla. Ez volt tehát betegségének igazi oka, hiszen e lelki sérelmek váltottak ki nála egy lassú, de állandó lázat, amely a sírba döntés veszélyével fenyegette. Erős testalkata és fiatalsága azonban megmentették e veszélytől.”³¹

4.A cári udvar reakciói a spanyol házasságkötési szándékra

Éppen a fentebb vázolt politikai csoportosulások rendszerének következtében az orosz fél valószínűleg kedvezően reagált volna a spanyol udvar házasságkötési érdeklődésére. Ezt az alapján feltételezhetjük, hogy már korábban is, a spanyol javaslat sejtése előtt „A Nagyhercegnőt is [Erzsébet hercegnőn kívül – K. M.] el akarták távolítani [az orosz párt – K. M.] és találni számára egy megfelelő férjet. Ez azonban igen nehézkes, mert kevés Herceg néz feleség után Moszkvában. Örülnének, ha sikerülne Poroszországgal házassági cserét lebonyolítaniuk, vagyis összeházasítaniuk a Cárt a Porosz Királyi Felsőág idősebbik leányával és a Porosz Királyi Herceget a Nagyhercegnővel. Kétlem azonban, hogy Poroszország királya beleegyezne ebbe az elképzelésbe, hiszen minden vágya az, hogy sógorával, Anglia Királyával bonyolítson le házassági cserét.”³²

Az a törekvés, hogy a hercegnőket eltávolítsák a cár mellől, egészen odáig ment, hogy miközben folytak tárgyalások Erzsébet hercegnőnek Szász Móriccal kötendő házasságáról³³, 1729. január 28-án a skót királyi házzal szoros rokonságban álló Duque de Liriát³⁴ elképesztő ötlettel kereste fel báró Hussen. „Ugyanezen a napon házamba látogatott egy hadügyi tanácsos, báró Hussen, a cár apjának egykori nevelője, aki az életében hallott legelképesztőbb ajánlatot tette nekem. Hosszadalmas bevezető után megkérdezte, hogyan halad Jakab, Anglia Királyának ügye a feleségével, minthogy neki lenne egy könnyen végrehajtható, igen jó ötlete ezen ügyre vonatkozóan. Megkérdeztem, mi lenne az elképzelése. Azt válaszolta, hogy ha a Királyné továbbra is makacskodna, igen könnyen elérhető lenne házasságuk felbontása és a Király új házassága Erzsébet Hercegnővel. Ez pedig nagy előnyt jelentene Királyi Ófelségének, hiszen ily módon ez az Udvar továbbra is minden elképzelhető eszközt felkutatna, amellyel trónrakerülését teljes erejével támogathatná. Bevallom, nem tudtam nevetésemet visszatartani, és azt válaszoltam, hogy javaslata minden képzelőerőmet felülmúlta, s hogy hála Istennek, az Angol Királyi Pár már kibékült, és kibékülésüknek elsődleges előmozdítója szerencsés módon én lehettem. Ha azonban tartana még a nézeteltérés köztük,

akkor sem tenne a Király Vallásunkkal ily ellentétes dolgot, melyet egyébként én sem ajánlanék neki soha. A báró ezután témát váltott, én pedig még sokáig felháborodottan gondoltam vissza erre a nevetségés ötletre.”³⁵

Nem bizonyítékként, csupán érdekességként szeretnénk megemlíteni néhány olyan tényezőt, melyek az induló spanyol–oroszl diplomáciai kapcsolatokban az orosz udvarnak a spanyol fél iránti megkülönböztetett figyelmére engednek következtetni. Ezeket a ceremóniális apróságokat és a cári kegy igen megtisztelő jelét, a Szent András Lovagrend rendjelének átadását, melyekre II. Péter moszkvai koronázási ünnepségsorozatának napjaiban került sor, 1729 márciusában, Liria Naplójában így örökítette meg: „Két-három napra rá felkeresett a Fő Ceremóniamester báró Habichtstal, és átadta báró Osterman üzenetét. Ezek szerint a Cár annak jeléül, hogy tudunkra adja Királyunk iránt érzett tiszteletét és Ófelsége Minisztere iránti figyelmességét, úgy határozott, hogy ülőhelyemet [a koronázási ceremónia alkalmával – K. M.] Főmarsallok és más Tábornokek padján jelöljék ki. Ezen kívül zsámolyt is adjanak nekem, olyat, mely egyedi legyen az egész templomban.”³⁶ Március 9-én, a koronázást követő bálon Liria a cári család hölgytagjaival, köztük Natália nagyhercegnővel kétszer is táncolt a nyitótáncban. „A Cár este hétkor érkezett és rögtön megnyitotta a táncot. Erzsébet Hercegnőt kérte fel, aki aztán engem választott, én pedig a Nagyhercegnőt. Ófelsége a Cárt hívta táncba, a Cár Kurlandia Hercegnőjét kérte fel, aki velem folytatta. Ismét Erzsébet Hercegnővel táncoltam, ő pedig Ivan Dolhorouky Herceget, a Főkamarást választotta, aki a Nagyhercegnőt kérte fel. Ófelsége ismét velem táncolt, én Kurlandia Hercegnőjét hívtam táncba, aki a Cárral folytatta, a cár pedig Erzsébet hercegnőt kérte fel sortáncra, és ezek után nem volt több menüett.”³⁷

A cár két alkalommal is vendégeskedett Liriánál. „11-én Ófelsége meg akarván tisztelni házamat vacsorázni jött hozzám. Lehetőségeimhez képest a legnagyobb pompával fogadtam. Három asztalt terítetttem, mindegyiket hús főre. A vacsora előtt és utána nagy koncertet adattam, már ahhoz képest nagyot, amire az előkészületekre szabott rövid időm engedte, hiszen a Cár a nagy megtiszteltetést jelentő látogatási szándékát megelőző nap közölte velem. Körülbelül hajnali egyig vendégeskedett a Cár nálam, és több mint másfél óráig maradt az asztal mellett, amit mindenki rendkívülinek talált, hiszen nem volt szokása mellette ülni negyedóránál tovább. Ezen az estén közel 500 üveg bor fogyott el.”³⁸ „Április elsején Ófelsége a Szent András Lovagrend lovagjaival és a Nagy Tanács Minisztereivel jött hozzám ebédre. Egyszerre három asztalnál lehetett étkezni, nem számolva azt az asztalt, amit a Cárt kísérő katonáknak és libériásainak terítetttem. Ez alkalommal több mint 600 üveg bor fogyott el, és Ófelsége este hatig maradt nálam nagyon elégedetten és vidám hangulatban.”³⁹

Csupán érdekességként említjük meg, hogy a nagy mennyiségben elfogyasztott bor egy része az orosz előkelők körében elszeretettnek örvend⁴⁰, drága, márkás Tokaji⁴¹ fajbor volt.⁴²

A diplomaták közül egyedül Liriát érte az a megtiszteltetés, hogy a cár az I. Péter alapította Szent András Lovagrend (1699) tagjai közé avatta, ami automatikusan az I. Katalin alapította Szent Sándor Lovagrendbe (1725) emelte őt.⁴³ A kitüntetésre azon alkalomból került sor, hogy április 28-án délután 3 órakor Liria kihallgatáson jelent meg a cári palotában, hogy közölje

a madridi királyi családban történt nagy esemény híré: Asztúria hercege házasságot kötött a portugál infánsnővel, Brazília hercege pedig nőül vette Mária Anna Viktória spanyol infánsnőt. „Miután a Cár befejezte válaszát, távozni akartam. Báró Osterman azonban felkért, hogy menjek közelebb Ófelségéhez, aki a Szent András rendjellel akart megtisztelni engem egyrészt abból az alkalomból, hogy ilyen örvendetes hírt adtam át neki, másrészt a személyem iránt érzett megbecsülése jeléül. Közben Ivan Dolhorouky Herceg, a Főkamarás, egy felül aranyozott ezüsttálcán átnyújtotta Ófelségének a rendszalagot. A Cár felemelte azt és a nyakamba akasztotta. Bevallom, hogy a mód és az alkalom, amit választott a Cár a kitüntetés átadására, arra »köteleztek«, hogy elfogadjam a kegyet, mégpedig a legnagyobb megtiszteltetés érzésével. Esküszöm, hogy bár (amint lejegyeztem) néhány nappal előtte szóba került mindez a ceremóniamesterrel való beszélgetésem során, nem sejtettem, hogy ezen a napon sor is kerül a rendjel átadására. Miután illendő szavakkal kifejeztem köszönetemet Ófelségének, meghívott, hogy egyek vele, és oly nagy jószággal és közvetlenséggel bánt velem, amelyre nem vagyok érdemes.”⁴⁴

Apró események azt bizonyítják, hogy maga Natália nagyhercegnő is megkülönböztetett figyelemben részesítette a spanyol követet. „18-án, a Cár trónakerülésének egy éves évfordulója alkalmából nagy összejövetelt rendeztek az Udvarban a Cár nővéreinek, a Nagyhercegnőnek a köszöntésére. Ófelsége azzal tisztelt meg, hogy meghívott, egyek vele. Közben oly nagy megbecsülésben volt részem, hogy az kifejezhetetlen.”⁴⁵ Következő idézetünk a nagyhercegnő és Liria herceg vallási toleranciájáról is tanúskodik. „29-én az a megtiszteltetés ért, hogy keresztszülőként a Nagyhercegnővel együtt részt vehettem azon a szertartáson, ahol a cári palota egyik főfelügyelőjének leánygyermekét keresztelték meg. Minthogy itt az a szokás, hogy ez alkalommal megajándékozzák a keresztanyát, egy 500 doblón értékű, ékkövekkel díszített ékszerdobozt nyújtottam át ajándékként Ófelségének.”⁴⁶ Natália nagyhercegnő még a halálos ágyán is gondolt Liria hercegeire. „15-én felkeresett házamban Löwenwold gróf, az elhunyt Nagyhercegnő fő Mayordomusa. Közölte velem, hogy Ófelsége halála előtt úgy rendelkezett, ajándékozzanak meg engem. Cári parancs értelmében keresett fel tehát, hogy átnyújtson egy gyönyörű ékköves gyűrűt, amit azonnal meg is mutatott. 800 doblón értékűnek találtam.”⁴⁷

Meglehet, hogy ez a fokozott mértékű figyelem, melyben a többi diplomátának juttatott cári kegyvel összemérve Liria részesült, az ő hercegi címének szólt (egyetlen herceg volt kollégái között⁴⁸), vagy pedig a cár és a nagyhercegnő személyes szimpátiájának tulajdonítható. Az azonban, hogy mindezek az események a felszínen zavartalan spanyol-osztrák diplomáciai viszony idején történtek, a spanyol-osztrák elkötelezettség felbomlását jelentő sevillai szerződés megkötése (1729. november 9.) előtt, az események más értelmezését is megengedik: II. Péter cár udvarának kitüntetett gesztusai Liria hercegen keresztül annak a madridi udvarnak szóltak, amely a Romanovokkal dinasztikus házassági kapcsolatba is kívánt lépni.

5. A nagyhatalmak reagálása egy esetleges spanyol–orosz házasságkötésre

1728 október közepén feltehetően minden alapot nélkülöző szóbeszéd híre érkezett Moszkvába, melyen Osterman, az Orosz Külügyi Kamara irányítója és Liria is igen jól derültek. „Néhány nappal később újabb megbeszélés volt Ostermannal, aki egy meglehetősen furcsa hírt közölt velem, melyet Párizsból kapott. E szerint én itt a Cár és a mi Infánsnőnk, Brazília Hercegnő közötti házasságról tárgyalok, minthogy nem értek révbe a Portugáliával tervezett házassági tárgyalásaink. Ehhez még azt is hozzáfűzik, hogy Udvarunk éppen azért késlekedik átadni a Hercegnőket [a portugál félnek – K. M.], mert előbb megvárja az én tárgyalásaimnak az eredményét. Osterman azt is mondta, hogy ez a hír (mely gróf Maffeitől, a párizsi szicíliai Követtől érkezett) nagyon felzaklatta a Francia és az Angol Udvarok kedélyét. Úgyhogy a Francia Udvar azonnal utasította is Brancas Márkit és Magnan Titkár Urat, aki Moszkvában székel, hogy próbálja kinyomozni, van-e alapja a szóbeszédnek. Osterman nagyokat nevetett velem együtt a híren, ezeket a szavakat mondogatva: — Igencsak megörvendeztetné az Urat az, ha a Katolikus Királyi Fenségnek lenne számunkra is leánya!”⁴⁹

Ezen utóbbi idézet, melynek lényege még megismétlődik a Naplóban⁵⁰, fontos dolgot tudat velünk: a francia és az angol kormányok félelmét attól, hogy az orosz cárt házassági kapcsolat kösse Spanyolországhoz. A házasság köteléke ebben az esetben is politikai szövetséget erősített volna meg, és az Párizs és London szemében értelemszerűen feltételezte volna a frigyét követő években a spanyol–orosz diplomáciai, gazdasági (kereskedelmi) kapcsolatok intenzitásának a növekedését. Valószínűleg hasonló félelem kísérte volna a Károly infáns és Natália nagyhercegnő között tervezett házasság híret is, mely házasság azonban nem valósult meg. Liria ennek okát a nagyhercegnő korai halálában jelölte meg. Kétségtelen, hogy a nagyhercegnő betegeskedése kedvezőtlenül befolyásolta a vele házasságot tervezők szándékait. A bécsi udvar, aki 1728 októberében pétervári követ, Wratislao gróf révén tárgyalásokat folytatott a cári udvarral II. Péter és Natália nagyhercegnő megházasításáról, szándékától többek között éppen a nagyhercegnő rossz egészségi állapota miatt tekintett el. „A Császár és a Blankenburgi Herceg szerettek volna házassági cserét lebonyolítani Oroszországgal mégpedig úgy, hogy a Cárt összeházasították volna Bevern Brunswik Herceg leányával, a Herceg legidősebb fia pedig nőül vette volna a Nagyhercegnőt. Miután azonban Wratislao gróf ezt javasolta, el is vetették az ötletet: 1. mert a Beverni Nagyhercegnő a Cár édesanyjának testvére, minek következtében fiai Cári Őfelségének első fokon unokatestvérei, e révén a szándékolt házasságok szöges ellentétben állnak az orosz vallással, melynek egyik tétele kimondja a közeli rokonok házassági tilalmát; 2. mert a cári Udvarban nem akarják, hogy a Nagyhercegnő katona-herceghez menjen feleségül; 3. mert a Cárnak még nem áll szándékában a nőülés, és a Nagyhercegnő betegsége nem engedi meg, hogy megházasításáról tárgyalásokba bocsátkozzanak mindaddig, amíg nem látják, kigyógyítható-e egyáltalán abból a betegségből, amelyben szenved.”⁵¹

A politikai háttér alakulását nyomon követve azonban Liria herceggel ellentétben úgy gondoljuk, hogy Natália nagyhercegnő felgyógyulása esetén sem valósulhatott volna meg a házassági terv Spanyolország és Oroszország között. Közben ugyanis Spanyolország nemzetközi kapcsolatainak rendszeré-

ben olyan változás állott be (pardo-i egyezmény 1728 márciusában, soissoni kongresszus 1728 júniusától, sevillai szerződés 1729 novemberében), mely megszüntette azt a külpolitikai érdekeltséget, mely Spanyolországot még 1726–1727-ben egy Oroszországgal kötendő szerződés felé mozgatta. Úgy hisszük, a Spanyolországot körülvevő külpolitikai konstelláció megváltozása mindenképpen meghiusította volna Liriának a Károly infáns házasságkötésére vonatkozó küldetését.

*A tervek után a beteljesülés: I. Károly
és Mária Amália szász hercegnő frigye (1738)*

Károly infáns, 1735-től I. Károly néven Nápoly uralkodója, 1738. május 9-én végül is a szász Mária Amália hercegnővel, III. Ágost lengyel király leányával lépett házasságra, aki VI. Károly német–római császár unokahúga volt. A tizenhárom évét alig betöltő Mária Amáliát⁵² az osztrák császár ajánlotta a spanyol királyi pár figyelmébe, miután a saját, korban Mária Teréziát követő leányát megkérő spanyol követtet, Fuenclara grófot visszautasította.⁵³ A spanyol fél választásában szerepet játszott az a diplomáciai esemény is, hogy a lengyel örökösödési háborút (1733–35) lezáró bécsi szerződés (1738. november 18.) a Franciaországgal szövetséges Spanyolország kizárásával folytatótt francia–osztrák különtárgyalásokon alapult. A spanyol uralkodópár ez elleni tiltakozása a szerződéshez történő későbbi csatlakozáson (1739. április 21.) túl kifejeződött Károly fiuk megházasításában is. Azaz Károly feleségének választották azt a szász hercegnőt, akinek apja, Frigyes Ágost választófejedelem a nemrég befejeződött lengyel örökösödési háborúban XV. Lajos apósának, Leszczyński Szaniszlónak volt a riválisa.⁵⁴ V. Fülöpnek és Farnese Erzsébetnek Károlyra vonatkozó házassági elképzelései földrajzilag nagy térséget jártak be: Franciaország, Ausztria, Oroszország és ismét Ausztria után a Szász Választófejedelemségben találták meg a választottat.

Mária Amália lengyel és szász családi kötelekei a madridi udvart közvetlenül érdekelte tették a továbbra is feszült lengyelországi helyzetben és az osztrák örökösödési háborúban. III. Károly uralkodása alatt, aki nagyra értékelte a családi kapcsolatokat, megnövekedett a spanyol diplomácia érdeklődése Lengyelország iránt. Az Európa különböző királyi udvaraiban szolgálatot teljesítő spanyol diplomaták beszámolóikban a korábbinál jóval nagyobb figyelmet szenteltek a lengyelországi eseményeknek és vele együtt a kelet-európai térség történéseinek.⁵⁵ Spanyolország külpolitikai irányvonalát azonban hosszú folyamat eredményeképpen 1759-től egyre inkább az államérdekek és a dinasztikus érdekek összhangja, 1777-től pedig inkább az előbbiek prioritása határozta meg. Az Atlanti-óceán túlsó partján fekvő gyarmataira koncentráló spanyol külpolitika⁵⁶ Lengyelország esetében csak arra vállalkozott, hogy bizonyos keretek között diplomáciai úton lépjen fel Oroszország, Poroszország és Ausztria expanziós törekvéseivel szemben. Lengyelország első felosztásakor (1772) III. Károly mélységes megrendülésének adott hangot, de a spanyol külpolitika nem vállalkozott a közvetlen érdekeltségi szféráján kívül eső terület védelmére.

Kitekintés

A hajdan, 1726–27-ben dinasztikus házassági tervezet kapcsán is számításba vett Oroszország egészen III. Károly trónrakerüléséig (1759) kikerült a spanyol külpolitika irányítóinak érdeklődési köréből, pedig a későbbiekben diplomáciai forradalom elnevezéssel illetett francia–osztrák szövetségi szerződés (1756)⁵⁷ egyik legfontosabb eredménye éppen az volt, hogy a nemzetközi kapcsolatok legfőbb döntéshozatali helyei Kelet- és Észak-Európa irányába tolódtak el. Ez Spanyolország esetében azt jelentette, hogy a spanyol diplomácia centrumon kívüli helyzetbe jutott. A nemzetközi kapcsolatok tengelyének eltolódására azonban nem tudott reagálni a Ricardo Wall által irányított spanyol külpolitika (1754–59), mely ezekben az években haladt az önkéntes semlegességtől a kényszerű semlegességen keresztül a külpolitikai tehetetlenség és az anarchia felé.⁵⁸ Csak III. Károly első kormánya reagált a fentebb említett tengelyeltolódásra azzal, hogy 1762-ben újra felvette a diplomáciai kapcsolatokat Oroszországgal.⁵⁹ A spanyol–orosz kapcsolatok szorosabbra fűzésének szándékát Madridban az váltotta ki, hogy el akartak kerülni egy orosz–angol együttműködést, ami az észak-amerikai spanyol területeket is veszélyeztette volna⁶⁰, továbbá kereskedelmi szerződést kívántak kötni a cári udvarral. 1777-től az előbbi indokok mellett a új külügyminiszter, Floridablanca Spanyolország szövetségi rendszerében egyebek mellett a spanyol–orosz szövetséggel akarta kitölteni a Franciaországtól való tudatos függetlenedési politikája nyomán támadt űrt.⁶¹ 1780–1787 között az orosz szövetség a Semleges Országok Fegyveres Ligájának kapcsán a spanyol külpolitika érdeklődésének homlokterébe került.⁶² A két ország közti kapcsolatok elhidegülésének jelei 1787-től mutatkoztak, amikor is Spanyolország az orosz–török háború kérdésében a semlegesség álláspontjára helyezkedett, és közvetítői szerepet vállalt volna el a háborúzó felek között annak érdekében, hogy a versailles-i békével (1783) Spanyolország számára kedvezően alakult erőegyensúlyi helyzetet fenntartsa. A francia forradalom azonban nem hagyott időt Spanyolországnak arra, hogy e misszióját teljesítse. 1789 után a spanyol diplomácia folytatta a megelőző időszak spanyol–orosz diplomáciai kapcsolatainak irányvonalát azzal a különbséggel, hogy a spanyol szövetségi rendszer gerincét jelentő francia szövetség eltűnésével IV. Károly Spanyolországa Anglia ellenében egyre inkább ráutaltnak bizonyult Oroszország, illetve az észak-európai államok szövetségére.⁶³ Tíz évvel később, 1799-ben pedig megszakadtak a spanyol–orosz diplomáciai kapcsolatok, amikor I. Pál orosz cár hadat üzent a napóleoni Franciaországgal szövetségben álló Spanyolországnak.⁶⁴

Jegyzetek

1. Diario del viaje a Moscovia del Duque de Liria y Xérica. In: Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España, por el Marqués de la Feun Santa – D. José Sancho Rayón – D. Francisco de Zabalburu. T. CXIII. M. Ginesta Hermanos, Impresores de la Real Casa, Madrid, 1889. 360. (a továbbiakban: Diario)
2. Ozanan, Didier: La política exterior de España entre la Paz de Utrecht y el tercer pacto de familia. In: La época de los primeros Borbones. Historia de España de Ramón Menéndez Pidal, diridiga por José María Jover Zamora. T. XXIX. Vol. I. Espasa-Calpe, Madrid, 1985. 339–694. (a továbbiakban: Ozanan); Anes, Gonzalo:

- El Antiguo Régimen. Los Borbones. Historia de España Alfaguara, dirigida por Miguel Artola. T. IV. Alianza Editorial, Madrid, 1981.; Gil Novales, Alberto: Política y sociedad. In: Centralismo, ilustración y agonía del Antiguo Régimen (1717–1833). Historia de España, dirigida por Manuel Tuñón de Lara. T. VII. Editorial Labor, S.A., Barcelona, 1988. 177–183.; Reglá Campistol, Juan: El reformismo del siglo XVIII. In: Introducción a la Historia de España. Editorial Teide, S.A., Barcelona, 1971. 435–507.; Hargreaves–Mawdsley, W. N.: Eighteenth–Century Spain 1700–1788. A Political, Diplomatic and Institutional History. The Macmillan Press, London. 1979. (a továbbiakban: Hargreaves–Mawdsley); Lindsay, J. O.: Las relaciones internacionales. In: El Antiguo Régimen (1717–1763). Historia del mundo moderno...bajo la dirección de George Richard Potter (y otros). Ramón Sopena, Barcelona, 1972. T. VII. 136–150.
3. Schop Soler, Ana María: Un siglo de relaciones diplomáticas y comerciales entre España y Rusia 1733–1833. Madrid, 1984. (a továbbiakban: Schop Soler 1984); Schop Soler, Ana María: Las relaciones entre España y Rusia en la época de Carlos IV. Publicaciones de la Cátedra de Historia General de España, Barcelona, 1971. (a továbbiakban: Schop Soler 1971); Becker, Jerónimo: Relaciones entre España y Rusia. Un proyecto matrimonial. Época, año LVIII. núm. 19968. (6 de marzo de 1906), núm. 19976. (14 de marzo de 1906), (21 de marzo de 1906), núm. 19986. (26 de marzo de 1906), suplemento al núm. 19992. (2 de abril de 1906). A folytatásokban megjelent tanulmány témája VII. Ferdinánd házasságkötési szándéka I. Sándor cár testvérével, Anna nagyhercegnővel. A házasságkötési elképzelésekről 1814 februárjától novemberig folytak tárgyalások a két udvar között végül is eredménytelenül.
 4. Tapia Ocariz, Enrique de : Carlos III y su época. Biografía del siglo XVIII. Aguiar, Madrid, 1962.; Danvila y Callado: Reinado de Carlos III. T. 1. Madrid, 1891. caps. I–II. 1–60.; Núñez, Fernan: Vida de Carlos III, ed. A. Morel–Fatio – A. Paz y Mélia. Vol. 1. Madrid, 1898.; Voltes Bou, Pedro: Carlos III y su tiempo. Editorial Juventud, S.A., Barcelona, 1975. (a továbbiakban: Voltes Bou); Dominguez Ortiz, Antonio: Carlos III y la España de la Ilustración. Alianza Editorial, S.A., Madrid, 1988.
 5. Grunwald, Constantin de: Ostermann et le „regne des Allemands”. In: Trois siècles de Diplomatie Russe, Calmann–Lévy, Éditeurs, Paris, 1945. 47–68. (a továbbiakban: Grunwald); Alba, duque de: El Duque de Liria D. Jacobo Stuart, hijo del Mariscal de Berwick, embajador en Rusia (conferencia). Madrid, 1951. (a továbbiakban: Alba); Paz y Mélia, A.: Introducción. In: Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España, por el Marqués de la Feunsanta – D. José Sancho Rayón – D. Francisco de Zabalburu. T. CXIII. M. Ginesta Hermanos, Impresores de la Real Casa, Madrid, 1889. V–XX.; Pisma o Rossi v carstvovane Petra II-go, v Ispanú, Duka de Lirè, byvsago pervym poslannikom pri nasem dvor. Perevod s Ispanskago, svèsnennika K. L. Kustobeva. In: Osmnadcatyj vek, red. Petr Bartenef. Moskva, 1869. Kn. 2. 1–214.; Pisma o Rossi v Ispanú pervago Ispanskago poslannika pri nasem Dvor. Duka de–Lirè. 1730 god. (Vstuplene na prestol i pervyj god carstvovaniè imperatricy Anny Oannovny). Perevod s Ispanskago, svèsnennika K. L. Kustodeva, s prilozhenem podlinnika odnoj depesi. In: Osmnadcatyj vek, red. Petr Bartenef. Moskva, 1869. Kn. 3. 27–132.
 6. Az 1718 agusztusában létrejött Négyes Szövetség „felkérte” Spanyolországot és Savoyát, hogy három hónapon belül csatlakozzanak a szerződéshez. Ellenkező esetben Anglia, Franciaország, Hollandia és Ausztria a két állammal szembeni közös fellépésüket helyezték kilátásba. Ez után a ultimátum után Spanyolország végül is 1720. január 26-án írta alá a csatlakozási dokumentumot. Ausztria szintén diplomáciai kényszer hatása alatt fogadta el az akkor még Hármasszövetség diktátumait 1718-ban. Lásd: Ozanan 589.; Uo. 593.
 7. XV. Lajos már 1715-ben, ötévesen trónralépett. Helyette — dédapja, XIV. Lajos végrendelete értelmében — Fülöp, orléans-i hercegnek és a maine-i hercegnek

együtt kellett volna gyakorolnia a hatalmat. Fülöp régens azonban már 1715-ben kiszorította a maine-i herceget, XV. Lajos gyámját a kormányzásból.

8. Ozanan 599.
9. Gonda Imre – Niederhauser Emil: A Habsburgok. Budapest, 1987. 104–115.
10. Míg Ozanan nem említ neveket, Hargreaves és Mawdsley szerint ez a házasságra vonatkozó bizonytalan ígéret Don Carlost és Mária Teréziát ígérte egymásnak. Lásd: Ozanan 600.; Hargreaves–Mawdsley 57.
11. Hernández Franco, Juan: Articulación de la política exterior española en la época de Floridablanca. Estrategia y decisión. (1989.) In: Aspectos de la política exterior de España en la época de Floridablanca . Real Academia Alfonso X el Sabio, Murcia, 1992. 104. (a továbbiakban: Hernández Franco 1989.)
12. Conn S. amerikai történész szavait idézi: Ozanan 640.
13. Hargreaves–Mawdsley 64.
14. Brachfeld F., Olivér: Árpád-házi Jolánta, Aragónia királynéja. Szeged, 1993.
15. Krylova, T. K.: Otnosenija Rossii i Ispanii v pervoj cetverti XVIII veka. In: Kultura Ispanii, 1940. 327–337. (a továbbiakban: Krylova); Schop Soler 1984. 23–24.
16. Carpio, María José: España y los últimos Estuardos. Madrid, 1952.
17. Fernández Guillén, Julio: Los guardias marinas rusos que envió a estudiar a Cádiz el zar Pedro el Grande en 1719. Revista General de Marina, núm. 182. (1972) 511–518.
18. Krylova 337–352.; Schop Soler 1984. 24–28.
19. Grunwald 45–67.
20. Diario 3.
21. Diario 379–389.
22. Diario 360.
23. Diario 97.
24. Relación de Moscovia por el duque de Liria. In : Colección de Escritores Castellanos, por A. Paz y Méliá. T. 87. Madrid, 1890. (a továbbiakban: Relación)
25. Relación cap. II. 265–266.
26. Diario 183.
27. Diario 362–363.
28. Platonov, S. F.: Oroszország története. Fordította és függelékkel ellátta: Trócsányi Zoltán. 270.
29. Példa erre a Naplót lezáró portrégyűjtemény. Lásd: Diario 361–376.
30. Diario 94.
31. Diario 136.
32. Diario 97.
33. Diario 97.
34. Alba 6.
35. Diario 104–105.
36. Diario 114.
37. Diario 123.

38. Diario 123–124.
39. Diario 126.
40. Relación 333.; Lázár Gyula: A orosz birodalom története. Temesvár, 1891. 4. kötet. 73.
41. Braudel Fernand: Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus. XV–XVIII. század. A mindennapi élet struktúrái. Budapest, 1985. 239.
42. Diario 427–428.
43. Relación cap. VII. 299.; Uo. 302.
44. Diario 126.
45. Diario 136.
46. Diario 164.
47. Diario 233.
48. Diario 112–113.
49. Diario 177.
50. Diario 179.
51. Diario 177–178.
52. Gonzales–Doria, Fernando: Las reinas de España. Editorial Bitacora, Madrid, 1989. 341–371.
53. Voltes Bou 42–43.
54. Ozanan 617.
55. Voltes Bou 45–49.; Voltes Bou, Pedro: Aspectos de la política de Carlos III en Polonia. In: Hispania, Vol. XIV. (1954) 53–119.; Przewdziecki, Renaud comte: Diplomatie et protocole a la Cour de Pologne (Conclusion.). Embajadas españolas del siglo XVIII. In: Boletín de la Real Academia de la Historia, CXXIII. (1948) 295–417.
56. Hernández Franco 1989. 103.
57. Horn, D. B.: La revolución diplomática. In: El Antiguo Régimen (1717–1763). Historia del mundo moderno...bajo la dirección de George Richard Potter (y otros). Ramón Sopena, Barcelona, 1972. T. VII. 316–331.
58. Ozanan 694.
59. Hernández Franco, Juan: Una alternativa al organigrama de las relaciones exteriores de España durante el siglo XVIII. El acercamiento a Rusia. (1990) In: Aspectos de la política exterior de España en la época de Floridablanca. Real Academia Alfonso X el Sabio, Murcia, 1992. 131. (a továbbiakban: Hernández Franco 1990.)
60. Vila Vilar, Enriqueta: Los rusos en América. Anuario de Estudios Americanos, Vol. XXII. (1965) 569–672.; Landin Carrasco, A.: España, Rusia e Inglaterra en el Noroeste del Pacífico. Revista General de Marina, núm. 176. (1969) 683–690.; Batista, Juan: La estrategia española en América durante el siglo de las luces. Editorial Maphre, S.A., Madrid, 1992.
61. Hernández Franco 1990. 129–133.
62. Hernández Franco 1990. 135–138.; Sánchez Diana, José María: Relaciones diplomáticas entre Rusia y España en el siglo XVIII: 1780–1783. Hispania, Vol. IL. (1952) 590–605.
63. Hernández Franco 1990. 138–141.; Sánchez Diana, José María: España y el Norte de Europa durante la Revolución Francesa (1788–1803). Valladolid, 1963.; Sánchez

Diana, José María: Relaciones de España con Suecia en el siglo XVIII. Hispania, Vol. LXXXVIII. (1962) 590–627.

64. Schop Soler 1984. 39–42.

MARIAN KOVÁCS

Eine in Vergessenheit geratene Heiratsabsicht zwischen den spanischen Bourbonen und der Familie Romanov am Anfang des 18. Jahrhunderts

Das Thema der Studie ist eine in der Fachliteratur noch nicht behandelte Heiratsabsicht bzw. deren Ursachen im System der internationalen Beziehungen. Es geht um die geplante Eheschließung zwischen Karl, dem Sohn Philipps V. aus seiner zweiten Ehe, und Nathalia, der Schwester des Zaren Peter II.

Zum Plan der Eheschließung kam es nach einer Phase unregelmäßiger Kontakte durch die im 18. Jahrhundert intensiveren und qualitativ neuen diplomatischen Beziehungen zwischen Spanien und Rußland. Die Stelle des Kampfes gegen den gemeinsamen Feind nahmen eigenartige Interessen ein. Die spanische Außenpolitik unter der Führung von Kardinal Alberoni wollte aus der durch den Utrechter Frieden entstandenen außenpolitischen Isolation ausbrechen, und Peter I. erhoffte sich von den Kontakten zu Spanien das erfolgreiche Beenden des Krieges im Norden und in erster Linie das Aufblühen des Handels. 1726 begann für die spanisch-rußischen diplomatischen Beziehungen eine neue Phase. Demzufolge kam im nächsten Jahr Duque de Liria y Xérica, ein namhafter Militärexperte und ausgezeichneter Diplomat, an den Zarenhof. Die Grundlage dieser Studie bildet die Analyse seiner offiziellen diplomatischen Berichte und seines nicht für die Öffentlichkeit geschriebenen Werkes als Teilergebnis der Forschungsarbeit im Historischen Archiv und in Bibliotheken der Stadt Madrid.

Der Herzog von Liria war bemüht, ein positives Bild von der rußischen Braut, von ihrem Äußeren sowie ihrer politischen Einstellung zu vermitteln. Die fremdenfeindliche rußische Partei wäre die Großherzogin gern durch Heirat losgeworden. Duque de Lirias Eindrücke legten es nahe, daß der spanische Heiratsplan gerade deswegen in Peters II. Hof gern gesehen war.

Der Tod der Großherzogin im Dezember 1728 entschied schließlich über das Schicksal des spanisch-rußischen Heiratsplanes. Auch im System der internationalen Beziehungen kam es gleichzeitig zu bedeutsamen Veränderungen: Spanien näherte sich Frankreich und seinem größten Rivalen England (1728). Diese Außenpolitik führte schließlich zur Auflösung des spanisch-österreichischen Bündnisses (1729) und hob allmählich das Interesse auf, das Spanien noch 1727 dazu bewog, mit Rußland ein Bündnis einzugehen und dies durch eine dynastische Ehe zu untermauern.

MARIAN KOVÁCS

A forgotten marital plan between the Spanish Bourbons and the Romanovs in the early 18th century

The subject of the paper is the marital intention, so far little discussed in the literature, and its causes within the network of international relations that the court of Madrid wished to realize between the infant Charles from the second marriage of Philip II and the Grand Duchess Natalia, sister of Tzar Peter II.

The marital plan was the result of the diplomatic relations that became more intensive and entered a qualitatively new phase in the early 18th century between Spain and Russia, following the disorganized diplomatic connections of the 16th and 17th centuries. Cooperation in the struggle against the Turks, the common enemy was replaced by specific interests on both sides. While Spanish foreign policy makers, led by Cardinal Alberoni wished to break out from the international isolation created by the Treaty of Utrecht that had concluded the war of the Spanish succession, Tzar Peter I hoped the Spanish connection would help him to a successful conclusion of the war in the north and commercial profits in particular. Spanish-Russian diplomatic relations entered a new phase in 1726. Consequently, Duque de Liria y Xérica, an acknowledged military expert and excellent diplomat was sent to the imperial court. This essay, the product of an analysis of his official diplomatic reports and of his work not meant to be published, is the partial result of researches in the Madrid Historical Archives and libraries.

The Duke of Liria attempted to draw a favourable picture of the Russian princess, with respect to her political position as well as her appearance. The xenophobic Russian party was ready to remove the princess from the court through this marriage. The impressions of the Duque de Liria would seem to suggest that precisely for that reason the Spanish marital plan would have met a favourable reception in the court of Peter II.

The death of the grand duchess in December 1728 finally decided the fate of the Spanish-Russian marital design. In addition, the international scene also saw significant changes when Spain made steps toward France and her chief rival, England (1728). This Spanish foreign policy led eventually to the dissolution of the Austro-Spanish alliance (1729) and terminated gradually the interest that in 1727 moved Spain towards an alliance with Russia and a dynastic marriage to strengthen it.